

Roelof Bouwman & Henk Steenhuis. (2017). *Wij van de hbs: Terug naar de beste school van Nederland*. Amsterdam: Meulenhoff. isbn 978 90 290 9131 2, € 19,99, 280 blz.

NOSTALGISCH HBS-BOEK

Titel en ondertitel van dit boek, *Wij van de hbs: Terug naar de beste school van Nederland*, doen vragen rijzen. Is het een nostalgieboek dat appelleert aan het wij-gevoel van een koopkrachtig publiek van ex-hbs'ers, of is het een bijdrage aan de onderwijspolitieke discussie over de inrichting van het Nederlandse onderwijsstelsel? De onzekerheid blijft bestaan na lezing van de flaptekst, die vooral de eerstgenoemde interpretatie ondersteunt, maar toch ook vermeldt: 'Wij van de hbs is het eerste geschiedenisboek van deze school'. Goed, dan maar even controleren of de auteurs de klassieke studies van A. Bartels, *75 jaar middelbaar onderwijs 1863–1938* (1947) en *Een eeuw middelbaar onderwijs 1863–1963* (1963), over het hoofd gezien hebben. Na een blik in de literatuurlijst blijkt dat inderdaad het geval.

In *Wij van de hbs* overheerst de anekdotiek: herinneringen van bekende Nederlanders aan hun hbs-tijd. Die verhalen dragen niet veel bij aan een historisch beeld van het specifieke schooltype hbs, want voor het grootste gedeelte verschillen ze niet wezenlijk van die van ex-gymnasiasten en -(m)ulo-leerlingen. Schoolherinneringen draaien in belangrijke mate om de positie die je innam

onder medeleerlingen, verliefdheden, het type leerling dat je was, goede en slechte leraren. Dat blijkt ook in hoofdstuk 8 'In de letteren: Hoe de hbs literatuur werd', waarin Willy van der Heide, Cissy van Marxveldt, Simon Vestdijk, F. Bordewijk en Maarten 't Hart met korte inhouden van relevante werken de revue passeren. Ter afsluiting wordt op pagina 183 kort Mischa de Vreede genoemd met haar novelle *Meisjes van de HBS* uit 1957. Het autobiografische verhaal over een handtastelijke tekenleraar bleek zich in werkelijkheid afgespeeld te hebben op een gymnasium.

Andere hoofdstukken gaan over onderwijshistorisch belangwekkende onderwerpen, zoals hoofdstuk 5 over scholen in de bezettingstijd. Daarvoor is gekozen voor een kroniek van de Eerste Christelijke Hogere Burgerschool aan het Henegouwerplein in Rotterdam van 1940–1945. Maar dat het een hbs was, blijft in wezen bijzaak. De school is interessant als voorbeeld van een middelbare school in oorlogstijd, in het bijzonder van een protestants-christelijke school.

Ook hoofdstuk 10 'Als jullie mij een lul vinden, moeten jullie het eerlijk zeggen: In de jaren zestig werd alles anders' gaat

nergens specifiek over de hbs als schooltype. Het vermeldt overigens als herkenningpunt voor Levende Talenleden de verwijdering van leraar H. Bonset van het Nieuwe Lyceum in Hilversum 'toen hij het waagde in de klas voor te lezen uit een boek van Remco Campert; het betrof passages van licht-erotische aard' (p. 217).

Andere hoofdstukken gaan iets meer specifiek over de hbs. Hoofdstuk 4 'Alleen het beste is goed: Nieuwe school, nieuw gebouw' is een brokkelige poging tot een architectuurhistorische bijdrage. Hoofdstuk 6 'De kloof: Sommige leraren waren wel érg goed' geeft een korte beschouwing over de middelmatigheid en onbevoegdheid van veel leraren van nu, en is verder gevuld met korte biografieën van een veertiental Joodse leraren die omkwamen tussen 1940 en 1945. Het afsluitende hoofdstuk 14 'Alle scholen op een rij: Van Aalten tot Zwolle' op peildatum 1 januari 1967 vermeldt niet alleen hbs'en, maar ook de talrijke lycea met hbs-, gymnasium- en mms-afdelingen.

Onderwijspolitieke discussie

De hoofdstukken 1 'Thorbecke heeft een plan (1863–1940): Van idee tot instituut' en 12 'Van instituut tot doelwit (1945–

1968): Willem van Oranje in 1600-zoveel bij Dokkum vermoord' vormen een onderwijshistorische in- en uitleiding over de hbs als schooltype.

Hoofdstuk 1 is een leesbaar geschreven en informatieve beschrijving van het ontstaan en de beginperiode van de hbs, uitmondend in een opsomming van belangrijke maatschappelijke omgevingen waarin ex-hbs'ers terechtkwamen, van de Philips-laboratoria tot en met de regering en het opperbevel van het leger. Dit als overgang naar het volgende hoofdstuk, bestaand uit een serie korte biografieën van ex-hbs'ers die een Nobelprijs wonnen, met meer aandacht voor hun wetenschappelijke carrières dan hun hbs-vorming. Misschien droeg het toenmalige academische klimaat meer bij aan hun excellentie dan hun hbs-opleiding?

Hoofdstuk 12 beschrijft het politieke proces dat leidde tot de aanvaarding van de Mammoetwet in 1963 en de invoering in 1968. Het is een informatief, maar ook onderwijspolitiek sterk gekleurd betoog met als teneur dat Jo Cals als architect van de Mammoetwet de hbs verkanselde ten faveure van de inferieure schooltypes havo en vwo, waarin twaalf verplichte hbs a- en zeventien hbs b-examenvakken plaatsmaakten voor zes havo- en zeven vwo-examenvakken naar keuze van de kandidaat. 'De redenering dat wat in de breedte was ingeleverd als vanzelf aan diepgang zou worden gewonnen, bleek in de praktijk uiterst problematisch' (p. 244).

Die omslag was inderdaad drastisch en extreem. Maar de auteurs Bouwman en Steenhuis leggen veel te eenzijdig en simplistisch de zwarte piet neer bij Cals en zijn vormgeving van havo en vwo. Onbelicht blijft dat het historisch wildgegroeide Nederlandse onderwijsbestel in hoge mate toe was aan een grondige reorganisatie, waarover al in de negentiende eeuw gediscussieerd werd. In 1903 werd de – door Bouwman en Steenhuis niet vermelde – Ineenschakelingscommissie ingesteld, die in 1910 een lijvig rapport uitbracht, dat door de stroperige Nederlandse onder-

wijspolitiek zonder effect bleef.

Bouwman en Steenhuis suggereren op pagina 207 in navolging van James Kennedy dat de moderniseringsgolf van de jaren zestig in Nederland in vergelijking met andere landen laat opkwam en des te heftiger uitpakte, maar signaleren niet dat de pedagogische vernieuwingsideeën die in 1958 in het ontwerp van de Mammoetwet figureerden, op de culturele revolutie van de jaren zestig vooruitliepen – in werkelijkheid hadden ze een lange voorgeschiedenis in het pedagogische debat.

Beste school van Nederland?

Hoe succesvol de hbs ook was in termen van uitbreiding en aantallen leerlingen, daardoor is het nog niet vanzelf 'de beste school van Nederland', voor zover er überhaupt een beste schooltype te benoemen valt. Je leerde er veel, maar niet timmerman, boer of schipper worden. Dat zo veel ex-hbs'ers premier (althans na 1945, daarvoor waren het meestal juristen (p. 229), dus gymnasiasten) of grootindustriële of Nobelprijswinnaar werden, heeft niet echt bewijskracht. Wanneer brengen Bouwman en Steenhuis een nieuwe bestseller *Wij van de lage-re school* uit, dat dit schooltype tot 'beste school van Nederland' uitroept omdat het vrijwel alle premiers enzovoort voortbracht? Trouwens, op pagina 222 blijkt een zekere Klaas Bruinsma het knapste jongetje van de hbs-klas van Herman Koch geweest te zijn. Toch ontbreekt deze bij zijn leven grootste drugsondernemer van Europa in de 'Eregalerij' van bekende hbs'ers (p. 223–228).

Wel krachtige bewijsstukken van de kwaliteit van het hbs-onderwijs zijn de examenopgaven van alle vakken van de hbs b uit 1963 in hoofdstuk 3. Onder meer verbazingwekkend is het abstractieniveau van de tekst over het Suez-conflict van 1956 die voor het vak Nederlands door de kandidaten samengevat moest worden. Ook van een hoog niveau zijn de Franse, Duitse en Engelse

teksten die 'in goed Nederlands' vertaald moesten worden – wel een taalkaak en toetsvorm waarvan de zin toen al lang ter discussie stond.

Dat op pagina 244–245 de marginalisering van Frans en Duits beklagd wordt, mag docenten van die talen er niet toe verleiden het hele onderwijspolitieke betoog van Bouwman en Steenhuis te omarmen. Een genuanceerde en goed onderbouwde discussie is iets anders dan een nostalgisch verlangen naar de terugkeer van een niet meer bestaand schooltype waaraan bijzondere kenmerken toegeschreven worden:

Kennisoverdracht en discipline stonden in de klas centraal.

Het economische, staatkundige en culturele belang van het onderwijs prevaleerde boven de ontplooiing van het individu.

Docenten vormden een zelfbewuste stand met een groot maatschappelijk aanzien.

De onderwijsbeleidsmakers op het ministerie stonden op afstand.

Van een fatale obsessie met 'gelijke kansen' was nog geen sprake.

Pakketten bestonden niet, alle vakken moesten tot de laatste examendag worden bijgehouden. (p. 246–247).

Voor zover ze houtsnijden, golden deze kenmerken niet alleen voor de hbs, maar voor het hele onderwijs van een tijdperk dat definitief voorbij is. Het is weinig productief om te doen alsof er geen ingrijpende maatschappelijke en culturele veranderingen hebben plaatsgevonden. Iedere maatschappij en elke tijd krijgen het onderwijs dat ze verdienen.

Al met al is *Wij van de hbs* een zo veelzijdig boek dat het maar zeer gedeeltelijk over de hbs als schooltype gaat, een grabbelton waarin iedereen wel iets opmerkelijks vindt en een tot tegenspraak uitdagende bijdrage aan het onderwijspolitieke debat. EK ■